

נתקל פושע / כח:

תוכן:

פתיחה

שיטת הרי"ף

שיטת רש"י ותוס'

נ"מ בין הרי"ף לתוס'

הבנה חדשה בשיטת רש"י

יסוד המחלוקת בין הרי"ף לרש"י ותוס'

סיכום

פתיחה

המשנה (כח). עוסקת באדם שנשברה כדו ברה"ר ואח"כ הוזק אדם במי הכד או בשבריו. ר' מאיר מחייב תמיד, ור' יהודה אומר שחייב רק אם התכוון.

הגמ' (כח): דנה בפירוש של 'מתכוון':

"ר' יהודה אומר: במתכוין - חייב וכו'. ה"ד מתכוין? אמר רבה: במתכוין להורידה למטה מכתפו. א"ל אביי: מכלל דמחייב ר"מ אפילו נפשרה! א"ל: אין, מחייב היה ר"מ אפי' אזנה בידו. אמאי? אנוס הוא, ואנוס רחמנא פטריה...אלא אמר אביי: בתרתי פליגי, פליגי בשעת נפילה, ופליגי לאחר נפילה; פליגי בשעת נפילה בנתקל פושע, מר סבר: נתקל פושע הוא, ומ"ס: נתקל לאו פושע הוא; פליגי לאחר נפילה במפקיר נזקין, מר סבר: מפקיר נזקין - חייב, ומר סבר: פטור. וממאי? מדקתני תרתי, הוחלק אחד במים או שלקה בחרסית, היינו הך! אלא לאו ה"ק: הוחלק אחד במים בשעת נפילה, או שלקה בחרסית לאחר נפילה".

פירוש הדברים הוא שרבה אומר ש'מתכוון' פירושו שהאדם התכוון להוריד את הכד מכתפו ואז הכד נשבר¹ והזיק. והקשה עליו אביי שלפי זה ר' מאיר (שרואים מהמשנה שהוא מחמיר יותר מכך שלא מחלק בין מתכוון ללא מתכוון אלא מחייב תמיד) יחייב גם כשלא התכוון כלל, כלומר במקרה שהיה אנוס גמור והכד נשבר מעצמו, וזה הרי לא הגיוני כי ידוע ש'אנוס רחמנא פטריה'. לכן אביי מסביר שר' מאיר ור' יהודה חולקים בשתי מחלוקות:

א. בשעת נפילה, כלומר בהיזק של הכד שקורה תוך כדי נפילתו, כאשר הנפילה נגרמה כתוצאה מכך שהאדם 'נתקל', פירוש - נפל מעצמו. והמחלוקת היא האם 'נתקל' נחשב פושע או לא. ר' מאיר סובר שנתקל פושע וחייב, ואילו לר' יהודה אינו פושע ופטור, אך אם התכוון לשבר ואז נתקל ונפל - יתחייב.
ב. וחולקים גם במפקיר נזקין לאחר נפילה, כלומר לאחר שהכד נחת על הרצפה ונשבר, הפקיר אותו בעל הכד ולאחר מכן אדם הוזק מהשברים. והמחלוקת היא האם אדם שהפקיר נזקין חייב או פטור. ר' מאיר סובר שחייב ור' יהודה סובר שפטור.

¹ לפי רש"י, תוס' והרשב"א מדובר שהאדם 'נתקל' וכתוצאה מכך הכד נשבר, אמנם הראב"ד סובר שמדובר שהכד נשטט מידו של האדם.

אמנם דברי אביי תמוהים מאוד, שצריך להבין מדוע הוא הוכרח לפרש שר' מאיר ור' יהודה נחלקו בשתי מחלוקות. הרי כל מה שהביא את אביי לחלוק על רבה היה מפני שלפי הפירוש של רבה ל'מתכוון' ר' מאיר יחייב גם באונס גמור. וא"כ יכול היה אביי לפרש בפשטות ש'מתכוון' זה מתכוון לשבר, ואז היתה נפתרת הבעיה שר' מאיר לא יחייב באונס אלא יחייב גם כאשר לא התכוון לשבר לדוגמא כאשר לא נזהר. וכן פירש אביי את המחלוקת הראשונה של 'שעת נפילה' שר' יהודה מחייב כאשר התכוון לשבר. ולכן לא מובן מדוע הוצרך להוסיף את המחלוקת של 'אחר נפילה'. כך הקשו התוס' ר"פ (כט. ד"ה אלא) והפנ"י (כט. ד"ה אלא).

שיטת הרי"ף

אכן הרי"ף (יג. מדפי הרי"ף) פירש שמדובר רק במחלוקת אחת. הרי"ף מסביר שמה שאביי אמר ש"בתרתי פליגי" פירושו ששתי המחלוקות דהיינו 'שעת נפילה' ו'אחר נפילה', הם מקרה אחד והכל תלוי במחלוקת האם נתקל פושע או לא. ופירוש הדברים כך הוא: אם ההיזק היה בשעת נפילה, כתוצאה מכך שהאדם נתקל - ר' מאיר מחייב כי הוא סובר ש'נתקל פושע' ור' יהודה פוטר כי הוא סובר ש'נתקל לאו פושע'. ומתוך מחלוקת זו נובע עוד מקרה, שגם בו ר' מאיר ור' יהודה חולקים. והמקרה הוא שלאחר שהאדם נתקל והכד נשבר (ולאו דווקא היה היזק בשעת נפילה), הפקיר בעל הכד את כדו ולאחר מכן בא אדם והוזק מהשברים. ר' מאיר מחייב כי הכד נשבר כתוצאה מכך שהאדם נתקל ולשיטתו נתקל פושע, וא"כ זה בור שנוצר מפשיעה וחייב. ואילו ר' יהודה פוטר כי הוא סובר שנתקל לא פושע, וא"כ יכול בעל הכד לומר "האי בירא לאו אנא כריתיה" שהרי הבור נוצר מאונס. יוצא שלפי הרי"ף אביי לא מדבר על מקרה בו אדם הפקיר נזקיו 'סתם' ללא קשר ל'נתקל'. וכך גם מסביר הרא"ש (סי' ה) את הרי"ף.

מ"מ לפי הרי"ף מפקיר נזקיו לאחר נפילת פשיעה לכ"ע חייב, ומפקיר נזקיו לאחר נפילת אונס לכ"ע פטור.

שיטת רש"י ותוס'

אמנם תוס' (כט. ד"ה פליגי) סוברים כמו שהסברנו בהתחלה, שכאשר אביי אומר ש"בתרתי פליגי" הוא מתכוון שאכן ישנן שתי מחלוקות שהן לא תלויות אחת בשניה. ולא עוד אלא שהם גם שוללים את דעת הרי"ף וכך הם כותבים (שם):

"ולא בעי לאוקמי אביי פלוגתייהו בלאחר נפילה בנתקל פושע... משום דמתני' מוכחא דבתרתי פליגי ולא היה זה בתרתי אלא בחד, דחד טעמא הוא".

תוס' מסבירים את המחלוקת הראשונה של שעת נפילה כמו הרי"ף, כלומר שהמחלוקת היא האם נתקל פושע או לא. אמנם את המחלוקת השנייה הם מסבירים שמדובר באדם שהפקיר נזקיו לא רק אחרי שהאדם נתקל והכד נשבר, אלא אפילו לאחר 'נפילת פשיעה' פירוש - כשהאדם שבר בכוונה את הכד. והמחלוקת בין ר' מאיר לר' יהודה היא על איזה בור חייבה התורה. ר' מאיר סובר שמפקיר חייב כי התורה חייבה על בור שאין לו בעלים, ואילו ר' יהודה יפטור כי הוא סובר שרק אם יש לבור בעלים יתחייב עליו, ולכן כאן כשהפקיר יפטור.

רש"י (כט. ד"ה במפקיר נזקיו) כותב שבמחלוקת השנייה של 'מפקיר נזקיו' ר' מאיר ור' יהודה נחלקו מהו בור שחייבה עליו התורה. ומכך שלא פירש שנחלקו גם במחלוקת זו האם נתקל פושע או לא - מוכח שהוא סובר כתוס'.

נ"מ בין הרי"ף לתוס'

לפי תוס' ששתי המחלוקות נפרדות, יוצא שבמפקיר נזקיו לאחר נפילת פשיעה תהיה מחלוקת בין ר"מ לר' יהודה, לעומת הרי"ף שסובר שבמקרה זה כולם מודים שחייב.

אמנם במפקיר נזקיו לאחר נפילת אונס כתבו התוס' (שם):

"וכן משמע לישנא: מר סבר מפקיר נזקיו חייב ומר סבר מפקיר נזקיו פטור, משמע דבכל מפקיר נזקיו פליגי".

וראים שגם לאחר נפילת אונס יש מחלוקת, וא"כ גם בנפילת אונס תוס' חולקים על הרי"ף. שהרי לרי"ף לאחר נפילת אונס כולם מודים שפטור. אך הפנ"י (כט. ד"ה בא"ד וכו') מקשה מסוף התוס' שמוכיחים מבריייתא שר"מ מודה לחכמים לאחר נפילת אונס שפטור, א"כ אין מחלוקת לאחר אונס. ומתרץ הפנ"י שברור שבמפקיר נזקיו לאחר נפילת אונס כולם מודים שפטור, ותוס' כתבו בהתחלה שבכל מקרה יש מחלוקת, כדי להוציא מההבנה שהמחלוקת הזאת של 'מפקיר נזקיו' תלויה בנתקל פושע (שזו שיטת הרי"ף). למסקנה יוצא, שרק במפקיר נזקיו לאחר נפילת פשיעה תהיה נ"מ בין הרי"ף לתוס'. כאשר הרי"ף סובר שכולם מחייבים ואילו תוס' יאמרו שיש מחלוקת בזה בין ר"מ לר' יהודה.

הבנה חדשה בשיטת רש"י

תוס' (כט. ד"ה פליגי) כותבים: "כל כמה דלא הוה ליה פנאי לסלק - קרי שעת נפילה" - לפי"ז יוצא שאחר נפילה זה כאשר היה לו פנאי לסלק.

אמנם מרש"י משמע ששעת נפילה זה כפשוטו כלומר כשעודם באוויר. וכך כותב רש"י (כט. ד"ה אלא אמר אביי): "אלא אמר אביי בתרתי פליגי כשהזיק הכד בשעת נפילה, ופליגי כשהזיק בחרסיה לאחר נפילה". וכך הסביר התוס' רי"ד בשיטת רש"י (כט. ד"ה אלא אמר אביי). וצריך להבין מה השתנה בין רש"י לתוס', וכמו כן צריך להבין איך רש"י מסביר את הביטוי אחר נפילה.

והנה בדף מח. הגמ' דנה באדם שהכניס שורו לחצר בעל הבית, ואומר שם רבא שאם השור 'רבץ' בעל השור פטור. והסביר רב פפא ש'רבץ' פירושו הטיל גללים ונטנפו כליו של בעה"ב, ומכיוון שגללים זה בור - פטור כי בור פטור על כלים. הגמ' מדברת על נזקי כלים אך במקרה בו הגללים הזיקו אדם נחלקו הראשונים מה הדין.

רש"י (מח. ד"ה ונטנפו כליו) כותב שאם אדם הוזק מהגללים - בעל השור חייב, ומסביר רש"י שמכיוון שהיו שלו בזמן הנפילה התחייב בסילוקן, ואפילו הפקירם מייד אחרי שנפלו חייב.

רש"י סובר שכיוון שהתחייב בסילוקן זה נחשב כאילו הוא כרה את הבור, למרות שבמציאות השור עשה זאת. כלומר - ברגע שיש לבעלים אפשרות לסלק ולא סילק, אפילו אם אחר כך הפקיר - יתחייב.

תוס' (מח. ד"ה וטינפו) חולקים על רש"י ואומרים שאם האדם הוזק בעל השור פטור, משום שזה מפקיר נזקיו לאחר נפילת אונס. א"כ תוס' חולקים על היסוד של רש"י שאם התחייב בסילוקן ההפקר לא מועיל, וסוברים שלאחר נפילת אונס הפקר מועיל.

רבינו ישעיה (מח. הובא בשטמ"ק) כותב שלפי ריב"א ניחא פירוש רש"י. ונראה שהתכוון לריב"א שהובא ע"י רבינו ישעיה בשטמ"ק בדף כט. שם כתוב:

"אומר ריב"א דהאי מפקיר נזקיו קודם שהיה לו פנאי לסלק, דאי לאחר כן אפילו רבי יהודה מודה וכיון שכבר נתחייב לסלקן תו לא מהני הפקר".

ריב"א סובר כרש"י, שאם התחייב בסילוק הנזק שוב לא יועיל הפקר ויהיה חייב בנזקים. לפי"ז יוצא שרש"י סובר גם בדף כט. כמו ריב"א, ובכך ניתן להסביר את שיטת רש"י.

רש"י סובר שהמחלוקת של שעת נפילה זה בשעת נפילה ממש, והוא מוכרח לומר כן כדי שהמחלוקת של אחר נפילה תהיה קודם שהיה לו פנאי לסלק, שהרי אם יש לו פנאי כולם מודים שחייב שהרי התחייב בסילוקן.

תוס' לעומת זאת סוברים שאם יש לו פנאי לסלק - לא מתחייב בסילוק, ולכן הם יכולים לפרש שהמחלוקת של אחר נפילה זה כאשר היה לו זמן לסלק, ואילו המחלוקת של שעת נפילה זה לא רק בנפילה ממש אלא גם כאשר כבר נחו אך לא היה לו פנאי לסלק.

יסוד המחלוקת בין הרי"ף לרש"י ותוס'

למרות ההבדלים בין רש"י לתוס', שניהם מסבירים שכאשר אביי אומר ש'בתרתי פליגי' הוא מתכוון לכך שר' מאיר ור' יהודה חולקים בשתי מחלוקות נפרדות כפי שאמרנו לעיל, לעומת הרי"ף שהבין שאלו שתי מחלוקות שתלויות בטעם אחד.

לכאורה צריך להגיד כמו הרי"ף כמו כוח קושיית הפנאי ותוס' ר"פ שהובאה לעיל, אך מצד שני תוס' מסתמכים על הגמ' שאמרה שיש דיוק מהמשנה שחולקים בשתי מחלוקות. וא"כ צריך להבין מה יסוד המחלוקת.

כדי להבין זאת צריך לראות מה רבה אמר, שהרי עליו אביי חולק. צריך לומר שגם הרי"ף וגם תוס' הבינו שכאשר רבה פירש את 'מתכוון' הוא דיבר על היזק של שעת נפילה שנגרם מכך שהאדם 'נתקל' ואביי הוסיף אח"כ את המחלוקת של אחר נפילה שם הסביר שחולקים במפקיר נזקיו.

בנוסף צריך להבין את דברי רבה, שיוצא לפיו שר' מאיר מחייב באונס גמור, כמו שאומרת הגמ' שלפי רבה ר' מאיר יחייב אפילו 'נפשרה בידו', כלומר שהכד נשבר מעצמו. הפנאי (כח: ד"ה בגמרא וכ"ת) הקשה על רבה כיצד הוא מחייב אליבא דר' מאיר על נזיקין באונס גמור, ותירץ שמכיוון שזה נזק של בור (הכד נחשב בור בהיזקו) ובור 'מעשה אדם גרמו לו' - לכן הוא מדמה בור לאדם המזיק ואדם המזיק חייב גם באונס. לפי סברא זו של הפנאי שבבור יהיה חייב משום אדם המזיק, ברור שבנזק שנגרם כתוצאה מכך שהאדם 'נתקל' זה יחשב גם אדם המזיק.

בעניין מה שהגדרנו ש'נתקל' זה אדם המזיק ישנה מחלוקת ראשונים:

התוס' סוברים שאם אדם 'נתקל' והזיק בשעת נפילה ע"י הכד יתחייב משום אדם המזיק. כך משמע מדבריהם (כח: ד"ה והתניא), וכן כתב הראב"ד (כט. הובא בשטמ"ק). אך המאירי חולק עליהם וסובר שאין זה אדם המזיק שלא הוא ממש מזיק אלא זה נזק של בור.

גם בעל המאור והרמב"ן במלחמות נחלקו בזה (יג. מדפי הרי"ף) - בעל המאור אומר שנתקל זה אדם המזיק, אך הרמב"ן חולק עליו וסובר שנתקל זה נזקי אש. לענייננו צריך לדעת שתוס' והרי"ף (לפי בעל המאור) סוברים שנתקל זה אדם המזיק.

צריך לחקור האם אכן בור נחשב אדם המזיק, וכאשר מישוהו הוזק בבור הנזק מיוחס לאדם שכרה את הבור (וכמו שכתב הפנ"י), או שמא בור הוא מזיק שעומד בפני עצמו והוא דומה לשור שמזיק, כלומר הוא נחשב ממון המזיק ואין לו קשר ישיר לאדם.

נראה שבצדדי החקירה נחלקו הברכת שמואל וההר צבי. הברכת שמואל (יז, ז) דן במקרה בו אדם כרה בור במצב בו הוא פטור מנזקי ממון בגלל 'קים ליה בדרכה מיניה', לדוגמא כאשר כרה את הבור בשבת. הברכת שמואל סובר שבמקרה כזה האדם יתחייב על נזקי הבור, מכיוון שכריית הבור איננה הסיבה לחיוב האדם, ויוצא שבשעת חיוב המיתה, כלומר בשעת הכרייה, לא היה כלל חיוב נזיקין ואז הקלב"מ לא יועיל - כל מה שהקלב"מ מועיל זה רק כאשר יש עליו שני חיובים באותה פעולה, וכאן בכרייה היה עליו רק חיוב מיתה על שחפר בשבת (שחיוב הנזיקין לא קרה בשעת הכרייה). מסביר הברכת שמואל שהכרייה רק גורמת לבור להחשב ממון האדם, אך מה שמחייב את האדם בנזקי הבור הוא זה שלא כסה אותו, ובמילים אחרות - 'פשע בשמירתו' על הבור.

לעומתו ר' צבי פסח פרנק (ש"ת הר צבי או"ח ח"ב א, ט) כתב שאם בשעת הכרייה יש על האדם חיוב מיתה, יפטר על נזקי הבור משום קלב"מ. ונראה שזה משום שהוא סובר שכריית הבור היא המחייבת את האדם. וכתב (שם אות ו) שהטעם הוא ממה שאמרה הגמ' (כט:): שבור אינו ברשות האדם והתורה עשתה אותו כאילו ברשותו, משמע שהוא לא ממון האדם כי הוא לא באמת ברשותו וא"כ מה שמייחס אותו לאדם זה הכרייה. ניתן להסביר את מחלוקתם לפי החקירה לעיל. כאשר הברכת שמואל סובר שבור הוא ממון המזיק, ופעולת האדם שיצרה אותו רק גורמת לו להיות ממון ולכן המחייב זה היותו של הבור ממון של האדם. אמנם ההר צבי סובר שבור זה אדם המזיק ולכן המחייב זה הכרייה, כלומר נזק הבור מתייחס ישירות לאדם ואין כאן דיני ממון המזיק.

נראה לומר שבזה נחלקו גם הרי"ף והתוס' - תוס' סוברים שבור זה ממון המזיק ואין התייחסות ישירה לאדם. וכך מבארים תוס' את הגמ', שרבה אמר ש'התכוון' פירושו שהאדם נתקל והכד נשבר, ולפי מה שאמרנו לעיל - 'נתקל' הוא 'אדם המזיק'. ואביי מקשה עליו ומפרש שנחלקו במשנה בתרתי. תוס' הבינו שאביי מוסיף את המחלוקת של מפקיר נזקיו בגלל שהמשנה עוסקת בבורות², והבינו תוס' שהוקשה לאביי לומר שכל המחלוקת במשנה תלויה רק בנתקל שזה אדם המזיק ולכן הוסיף מחלוקת נוספת שעניינה בבור ולא תלויה במחלוקת הראשונה.

² וכך כותב המאירי (כז). על משנתינו: "המשנה הראשונה ממנו תכוין להתחיל בביאור החלק הראשון במי שהניח תקלה ברשות הרבים אלא שהיא תקלה שדרך בני אדם לעשותה".

אך הרי"ף לא פירש כן כי לשיטתו בור הוא כמו אדם המזיק וממילא בור שנוצר על ידי אדם שנתקל נחשב נזק בור, ולכן הסביר הרי"ף ששתי המחלוקות תלויות בטעם אחד האם נתקל פושע. - לא היה קשה לרי"ף שלא מדברים על בור מכיוון שדיברו בבור, שהוא כמו אדם המזיק.

סיכום

ראינו שתי שיטות להבנת דברי אביי שאמר שר' מאיר ור' יהודה במשנה חולקים בשתי מחלוקות. דעת הרי"ף היא שאלו שתי מחלוקות התלויות בעניין אחד, והוא האם נתקל פושע או לא. ודעת התוס' ורש"י היא שאלו שתי מחלוקות נפרדות.

הסברנו שיסוד המחלוקת הוא האם בור נחשב כאדם המזיק או ממון המזיק. תוס' סוברים שזה ממונו, ולכן צריך לומר שיש עוד מחלוקת כדי שהמשנה תדבר על בור. אך הרי"ף סובר שבור הוא כאדם המזיק, והוא יכול להסביר ששתי המחלוקות תלויות באדם המזיק (כלומר ב'נתקל') ובכל זאת מדובר בבור. ראינו גם שרש"י ותוס' נחלקו בזמן המדויק של שעת נפילה ושל אחר נפילה. רש"י סובר ששעת נפילה זה בשעה שעודם באוויר, ואילו תוס' סוברים שכל עוד לא היה לו פנאי לסלק את נזקיו זה עדיין נקרא שעת נפילה.

אחר נפילה סובר רש"י שכל המחלוקת היא כאשר הפקיר נזקיו לפני שהיה לו זמן לסלק, ותוס' סוברים שהמחלוקת היא רק לאחר שהיה לו פנאי לסלק (שהרי לפי תוס' לפני שהיה לו פנאי זה עדיין שעת נפילה). הסברנו, ע"פ הסוגייה בדף מח, שנחלקו האם כשהיה יכול לסלק - התחייב בסילוקם או לא. רש"י סובר שמתחייב בסילוקן ולכן הוא צריך לומר שהמחלוקת של אחר נפילה זה לפני שהיה לו פנאי לסלק, אמנם תוס' שלא סוברים כן יכולים לומר שאחר נפילה זה כאשר היה לו פנאי לסלק.